

CÂMPUL SEMANTIC AL IUBIRII ÎN COMEDIILE PLAUTINE

IOANA-RUCSANDRA DASCĂLU*
GABRIELA-EMILIA DASCĂLU**

1. Considerații cu privire la curentul lingvistic structuralist

1.1. Structuralismul este curentul lingvistic predominant în lingvistica secolului al XX-lea, propunând drept concepție proprie viziunea asupra limbii ca sistem, în interiorul căruia fiecare termen se definește prin raporturile pe care acesta le întreține cu alți termeni (Scurtu 2006: 25). Se vor înființa mai multe școli structuraliste: școala de la Praga (cu reprezentanți precum R. Jakobson, N. Trubetzkoy), școala funcțională (cu specialiști ca R. Jakobson, A. Martinet), școala de la Copenhaga (susținută de nume ca L. Hjelmslev, V. Brøndal), descriptivismul american (având reprezentanți ca L. Bloomfield, E. Sapir, Z.S. Harris) (Scurtu 2006: 25–28). În principal, structuralismul va intra în opoziție cu lingvistica generativă și cu lingvistica cognitivă. Spre exemplu, Moechler și Auchlin (2000: 20) prezintă opoziția între semantica structurală, care presupune analiza sensului în trăsături semantice, ca unități cu sens minimal și semantica cognitivă, care studiază lexicul din perspectiva proceselor cognitive. Un moment decisiv în semantica modernă îl reprezintă analiza limbajului din punctul de vedere al câmpurilor semantice. Inițiatorul acestui gen de semantică a fost Jost Trier, a cărui carte *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes* (1931) introduce noțiunea de *Wortfeld* (câmp semantic), compus din cuvinte cu semnificație similară sau identică, spre exemplu câmpul semantic al proprietăților intelectuale în limba germană, analizat în două etape sincronice: secolul al XIII-lea și secolul al XIV-lea. Este primul lingvist, care, preluând de la Humboldt principiul articulării limbii și de la Saussure concepția asupra limbii ca sistem, va aplica aceste idei și în

* Universitatea din Craiova, str. Alexandru Ioan Cuza, nr. 13–15, România.

** Palatul Copiilor Craiova, str. Simion Bărnuțiu, nr. 20, România.

ALIL, t. LI, 2011, București, p. 153–175

domeniul lexicului. I-au succedat câmpurile asociative ale lui Bally și câmpurile morfosemantice ale lui Guiraud sau câmpurile lingvistice ale lui Ducháček (cf. María Martín Rodríguez 1999: 22). O tipologie a câmpurilor semantice va fi trasată și de L. Weisgerber, care va distinge între câmpuri semantice cu un singur strat și câmpuri semantice cu mai multe straturi, folosind drept criteriu *punctul de vedere*, care este util în organizarea câmpurilor. Distincția care se face între precursorii câmpurilor semantice și specialiștii care au perfecționat această metodă este chiar caracterul științific al cercetărilor acestor autori. În secolul al XIX-lea se situează în primul rând lingviștii care au intuit existența câmpurilor semantice, cum sunt E. Tegnér, C. Abel etc., la sfârșitul secolului al XIX-lea, K.W.L. Heyse, R.M. Meyer și, în prima jumătate a secolului al XX-lea, J. Trier, W. Porzig, L. Weisgerber, cu câmpuri semantice structurate și, cu câmpuri semantice paradigmatică, F. de Saussure, A. Stöhr, H. Werner, tot la începutul secolului al XX-lea. Fundamentarea semanticii structurale ca știință a fost realizată de L.J. Prieto, Hjelmslev, A.J. Greimas, E. Coșeriu (cf. Iliescu, Wald 1981: 6). Metoda lingvistului J. Trier s-a continuat în lingvistica europeană, la reprezentanți precum L. Hjelmslev, A. Greimas, B. Pottier, E. Coseriu, H. Geckeler, J. Lyons (Blank 2001: 15).

1.2. Semantica structuralistă va lua amploare mai cu seamă în ultima jumătate a secolului al XX-lea. Continuatoare a *Sprachinhaltsforschung*, va găsi în Coșeriu specialistul care generează un model complet, sistematic și aparent perfect pentru studiul lexicului unei limbi. Acesta a valorificat cu succes principiile Școlii de la Praga, preluate din fonologie. Precum în fonologie, lexicul deține opoziții de tip privativ (cu trăsături distincte pe care un termen le conține, în comparație cu un alt termen), de tip gradual (anumiți termeni posedă o trăsătură comună, dar cu grade diferite), echipolente (fiecare termen se caracterizează printr-o trăsătură distinctivă proprie). Dintre acestea, criteriul opoziției constituie trăsătura majoră în constituirea unui câmp lexical:

„Numai prin opoziții distinctive *configurația semantică* a unui câmp devine o adevărată *structură lingvistică*. Apoi, trebuie presupus că fiecare câmp conceptual deține un conținut (o *valoare*) unitară și că acest conținut se *subdivide* cu ajutorul opozițiilor între termeni (*cuvinte*) care îl alcătuiesc. În schimb, prin valoarea sa unitară, un câmp se opune altor câmpuri, în același mod în care, în fonologie, vocalele se opun consoanelor și în gramatică timpurile verbului, de exemplu, se opun modurilor și pronomelor personale, pronomelor demonstrative. Spus în alt mod: în practică, un câmp se stabilește pe baza opozițiilor între cuvinte și se termină acolo unde o nouă opoziție ar cere ca valoarea unitară a câmpului să se schimbe într-o valoare distinctă, adică, atunci când nu se mai opun cuvintele ca atare altor cuvinte, ci întregul câmp se transformă în termenii unei opoziții de ordin superior” (Coseriu, *Principios de semántica estructural*, 1977, apud Unceta Gómez 2009: 105).

1.3. Maria Grossmann este autoarea unui studiu despre adjectivele care trimit la culori în șase limbi (1988), pornind de la lexemática lui E. Coșeriu.

Angela Bidu-Vrânceanu își propune să analizeze terminologia culorilor în limba română (1976), urmând metoda unor mari lingviști precum Pottier, Greimas și Coșeriu,

adică extinzând descrierea structurală, care cunoscuse rezultate notabile în sfera fonologiei și a morfologiei, în domeniul vocabularului¹.

2. Opțiunile anterioare de cercetare

2.1. Înaintea apariției studiilor structuraliste despre câmpuri semantice în limba latină, se regăsesc studii despre vocabularul limbilor clasice, scrise după principiile tradiționale ale filologiei clasice. E. Burck, în *Römische Wesenszüge der augusteischen Liebeselegie*² explică influența tragediei și comediei romane asupra poeziei elegiacilor. P. Flury, în *Liebe und Liebessprache bei Menander, Plautus und Terenz*, urmărește motivele comune poeziilor comici latini și elini, precum și studierea modului de expresie al personajelor de comedie, după criterii lexicale și literare. Edith Fischer, în *Amor und Eros. Eine Untersuchung des Wortfeldes Liebe im Lateinischen und Griechischen* (Fischer 1973), studiază câmpul conceptual al iubirii (*der Begriff amor*); autoarea stabilește deosebiri între termeni latini ca *amor/cupido*, *amor/amicitia*, *amor/pietas* și termeni elini precum ἔρως-φιλία. Cartea lui R. López Gregoris, *El amor en la comedia latina (Análisis léxico y semántico)* (vezi López 2002: 19), prezintă câmpul semantic al iubirii în opera poeziilor comici latini, folosind teorii ale unor autori cum sunt Baldinger, Coșeriu, Greimas, Lyons, Pottier, a căror metodă a presupus identificarea elementelor minimale pentru a întreprinde studiul unor zone lexicale izolate: conceptul de câmp semantic, cu noțiunile de arhilexem, lexem, arhisemem, semem.

2.2. În ultimele decenii, studiile cu privire la lexicul limbii latine s-au aflat sub directă influență a teoriilor câmpurilor semantice din lingvistica modernă: J.N. Adams, *On the Semantic Field put-throw in Latin* („Classical Quarterly”, 24, 1974, 142–160), F. Rodríguez Adrados, *Estudios de lingüística general* (Barcelona, 1969), *El campo semántico del amor en Safo* („Revista Española de Lingüística” [RSEL], vol. 1, 1971, 5–24), *Tesis doctorales de orientación estructuralista dirigidas por el Dr. R. Adrados* (RSEL, vol. 2, 1972, 409–425), *Las clasificaciones lingüísticas (Doce ensayos sobre el lenguaje*, Madrid, 1974, 175–194) și A.M. Rodríguez Martín, *El campo semántico de dar en latín arcaico y clásico. Estudio structural* (Tesis doctoral, Universidad Autónoma de Madrid, 1992).

¹ Lucrarea de doctorat *Teoria câmpurilor lexicale (Cu aplicație la terminologia populară a formelor de relief pozitiv)*, susținută de Dinu Moscal în anul 2010 la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, constituie, de asemenea, o excelentă prezentare a noțiunii de câmp lexical, de la primele încercări de structurare a lexicului până la stadiul actual al investigației. Datele teoretice au fost aplicate la terminologia populară a formelor de relief pozitiv în limba română.

² „Hermes”, 80, 1952, p. 163–200, lucrare pe care nu am avut-o la dispoziție, dar despre care am luat cunoștință de la P. Flury (1968).

3. Despre structură în lexic

3.1. În lingvistica modernă aplicarea structurii la nivelul vocabularului se va dezvolta în metoda câmpurilor, enunțată pentru prima dată de Jost Trier:

„câmpurile sunt realități vii intermediare între cuvinte individuale și totalitatea vocabularului; ca parte a unui întreg, au în comun cu unitățile lexicale proprietatea de a fi integrate într-o structură mai vastă (*sich ergliedern*, a se structura) și, cu lexicul, proprietatea de a fi structurate în unități mai mici” (apud Lyons 1995: 253).

Dicționarul de specialitate editat de Larousse (1994) identifică determinarea unui câmp în lingvistică cu structurarea unui domeniu anumit și definește câmpul semantic drept „aria acoperită de un cuvânt sau un grup de cuvinte într-un domeniu de semnificație al limbii”. Ca definiție mai recentă o cităm pe aceea a lui Georges Mounin (1995: 65): „ansamblu de unități lexicale care denotază un ansamblu de concepte incluse într-un concept-etichetă care definește câmpul”.

Definiția cea mai cuprinzătoare a câmpului semantic îi aparține însă lui E. Coseriu (1975–1976: 31):

„paradigme constitué par des unités lexicales de contenu (les sèmes) se partageant une zone de signification continue commune et se trouvant en opposition immédiate les unes avec les autres” (paradigmă constituită din unități lexicale de conținut – seme – care își împart o zonă de semnificație continuă comună și se află în opoziție imediată unele cu altele),

de vreme ce evidențiază relațiile stabilite între membrii unui domeniu lexical, opozițiile semantice care asigură însăși delimitarea câmpului semantic, pornind de la premisa că acesta este alcătuit din termenul prezent și termenii pe care prezența sa îi exclude (Coseriu 1968: 16).

3.2. Un factor de importanță majoră în studiul vocabularului îl constituie realitatea extralingvistică, care este utilizată în delimitarea câmpurilor semantice pentru a decide relații de opoziție sau de identitate lexico-semantice. Astfel privește lingvistul Coșeriu lexicul unei limbi, format dintr-o multitudine de câmpuri semantice, care intră în relație de opoziție cu alte câmpuri semantice:

„Il faut donc supposer que chaque champ conceptuel a un contenu (une *valeur*) unitaire et que ce contenu est subdivisé par des oppositions entre termes (*mots*) à l'intérieur du champ même. Par sa valeur unitaire, par contre, un champ s'oppose aux consonnes et en grammairie les temps du verbe, par exemple, s'opposent aux modes” (Bidu-Vrănceanu 1976: 37).

3.3. În studiul pe care l-am întreprins asupra textelor plautine, în primul rând am identificat termenii care desemnează, în limba latină, iubirea, încercând astfel să stabilim, într-un sistem omogen, interacțiunea acestora și opozițiile care apar între ei; astfel, am notat

ca echivalenți latini cinci cuvinte: *amor*, *caritas*, *pietas*, *benevolentia*, *studium*, elemente virtuale ale structurii lexicale urmărite. Delimitarea subiectului pe care ne-am propus-o – vocabular erotic, dar și perimetrul de studiu restrâns la opera unui singur autor latin, Plautus – nu au permis o contribuție notabilă în acest sens, de vreme ce, după cum am descoperit în lexiconul lui Lodge, doi termeni lipsesc în totalitate (*caritas* și *benevolentia*), iar ceilalți trei manifestă o sferă de semnificație heteroclită, în care singur *amor* este specializat pentru exprimarea sentimentului erotic, în timp ce *pietas* desemnează iubirea paternă sau religioasă, deci respectul, venerația, iar *studium* preia înțelesul pasionalității, al preocupării intense și al interesului erotic și non-erotic.

În evoluția către limba poeziei elegiace apare un termen, care va fi preluat ulterior: metaforicul *cura*, sinonim al lui *amor*; se găsesc mai multe exemple în care *cura* își păstrează sensul propriu, dar este întrebuițat în contexte erotice:

Mer 19–21: „Nam amorem haec cuncta uitia sectari solent./ Cura, aegritudo, nimiaque elegantia –/ Haec non modo illum qui amat, sed quemque attigit/ Magno atque solido multat infortunio” (Căci toate aceste lipsuri urmăresc iubirea./ Grijă, boala, eleganța excesivă –/ Îl lovesc nu numai pe cel care iubește, dar pe oricine/ Îl atinge, cu o mare și constantă nefericire);

Mer 870: „non amittunt hi me comites: cura, miseria, aegritudo”.

Printr-o identificare între *cura*, *dolor* și *amor*, acest substantiv devine, în două situații, echivalent al sentimentului iubirii, pe care îl definește însă mai precis calitativ, îl conotează:

Ps 20–21: <Calidorus> „Cape has tabellas, tute hinc narrato tibi./ Quae me miseria et cura contabefacit” (Ia aceste tăblițe, îți vor povesti cu siguranță./ Ce nefericire și grijă mă apasă).

4. Delimitarea câmpului semantic al iubirii în comediile plautine

4.1. Principiul lexematic al funcționalității

4.1. În lucrarea de față intenționăm prezentarea familiei lexicale a verbului *amare* după principiile lexematicii, care, considerăm, oferă o viziune mai sintetică, superioară teoretic asupra vocabularului ales, evidențiind o multitudine de lacune, precum absența incoativului verbului *amare* sau absența unei perechi după modelul destinatar-destinat: *uendo – emis*, *do – accipis*, însă *amo – amaris* și, de asemenea, existența unor opoziții graduale în interiorul câmpului semantic al iubirii: *animum adicere – expetessere – demori/perire – deperire*, precum și crearea unui subcâmp serial: *uidere – alloqui – tangere/atingere – sauium dare*. Din cauza lacunelor privind cuvintele care exprimă dragostea (avem la dispoziție numai trei substantive: *amor*, *pietas*, *studium*), care să ne permită evidențierea nuanțelor diferite ale unei structuri semantice funcționale, după cum realizează cercetătoarea E. Fischer, care a avut însă la dispoziție, într-o viziune diacronică, totalitatea textelor scrise în latină, am recurs, pentru prima parte a lucrării, la o perspectivă strict structuralistă, aplicată la o familie de cuvinte,

familia verbului *amare*; verbul *amare* este arhilexemul câmpului, hiperonim datorită generalității și extensiunii valorilor sale semantice, pe care celelalte componente derivate din radicalul său nu le dețin. Arhilexemul este noțiunea care atrage într-un subsansamblu cuvintele care fac parte din respectivul câmp semantic (Iliescu 2008: 95).

4.1.2. În primul rând vom urmări, în această lucrare, reflectarea principiilor lexematicii în analiza câmpului semantic al iubirii în piesele de teatru plautin, oferind pentru fiecare situație contexte specifice, în care se verifică teoria enunțată. Principiul lexematic al funcționalității (Coseriu 1976: 14) susține solidaritatea între planul conținutului și planul expresiei, adică pentru diferitele acțiuni posibile există corespondențe în limbile noastre. Nu există unități de expresie, dacă nu le corespund unor unități de conținut (Lopez Gregoris 2002: 19). Astfel, semele [+uman] și [+divin] caracteristice actantului prim al verbului *amare*, care produc și schimbarea semantică dinspre semnificația [+erotic] spre aceea de *faure alicui* (a proteja, a avantaja pe cineva), nu se regăsesc în derivații verbului *amare* care denumesc persoana, actantul: *amans*, *amator*, *amicus* și nici în substantivele care descriu evenimentul propriu-zis: *amor*, *amatio*. Printr-o deducție identică aflăm deosebirile care sunt determinate de natura celui de al doilea actant: astfel, când cel de-al doilea actant al verbului, obiectul, are drept trăsătură clasematică [+uman], membrii familiei lexicale se găsesc în concordanță și omogenitate semantică; dacă, însă, al doilea actant al verbului este înlocuit de un infinitiv, arhilexemul *amare* părăsește sfera eroticului, schimbare care nu este însă reflectată în ceilalți membri, derivați; opoziția care se creează astfel este *amare: placere* sau *amor: studium* (de vreme ce, în definiția din THLL, dar și în examinarea textelor plautine, nu am descoperit pentru derivații *amor*, *amator*, *amicus*, *amans* opțiunea *in res*, care ar extinde aceste lexeme dincolo de sfera eroticului).

4.1.3. Într-un caz similar, pentru verbul *amare* nu există un derivat incoativ, pentru a exprima începerea acțiunii preferându-se mijloace exclusiv lexicale: perifraze precum *animum adicere*, *animum in aliquo/aliqua re/alicubi esse*, *animum conferre*, *animum transferre*, *animum adiungere*, *animum inducere*. Exprimarea momentului inițial, al începutului acțiunii exprimate de verb este o chestiune morfologică de aspect, care poate fi exprimată perifrastic, prin intermediul verbelor *occipere*:

Mer 13: „Ibi amare ocepi forma eximia mulierem” (Am început să iubesc o femeie cu un fizic excelent)

sau *coepisse*:

Cist 94–95: „...consuetudine/ Coepi amare contra ego illum et ille me” (din obișnuință am început să îl iubesc eu pe el și el pe mine)

și *incipere*:

Rud 462: „satin néquam sum, ut pote qui hodie amare inceperim?” (oare sunt netot, eu care azi am început să iubesc?).

Sufixarea în *-sco*, pentru care există o atestare la Naeuius *amasco*, este neproductivă în latina ulterioară, prin urmare, alături de construcția perifrastică, am întâlnit și la Plautus și la Terentius expresia metaforică *animus adicere*, interesantă pentru că un instrument gramatical-incoativul este exprimat prin mijloace exclusiv lexicale.

4.1.4. În THLL remarcăm cât de variate sunt interpretările lui *animus*, pornind de la o clasificare generală, filosofică:

I. „animus uniuerse omnes facultates ψυχικὸς comprehendit, opponitur corpori” restrânsă la intelect: II. „cogitandi facultas” și în relație cu sentimentul: III. „concupiscendi facultas, uoluntas” sau IV. „sentiendi facultas”.

Inițial nu a existat legătură, la nivelul exprimării latine, între *animus* și *amare*, iar expresii de tipul *animus in aliquo/aliqua re/allicubi esse* desemnează atenția direcționată:

Aul 181: „nunc domum properare proper. Nam egomet sum hic, animus domi est” (acum mă grăbesc spre casă. Căci eu sunt aici, sufletul meu e acasă);

Per 709: „...nam animus iam in nauist meus” (căci sufletul meu este în navă).

4.2. Principiul lexematic al opoziției

4.2.1. Un alt principiu al lexematicii, denumit principiul opoziției, stabilește că lexicul funcționează cu ajutorul opozițiilor, a trăsăturilor distinctive care diferențiază un cuvânt de altul (López 2002: 20).

Semantismul variază pe care îl exprimă verbul *amare* (dragostea între sexe diferite sau față de copii, sentimentul de prietenie sau acela de familie, aprecierea pozitivă și, prin schimbare semantică, rugămintea sau salutul)³ ne determină să îl considerăm entitatea lingvistică cu cea mai vastă sferă de acoperire a noțiunii de iubire. În opoziția care poate apărea în structura vocabularului între un termen marcat (intensiv) și un termen nemarcat (extensiv)⁴, cu specificarea că putem folosi elementul nemarcat pentru cel marcat, verbul *amare* capătă această valoare neutră (poate fi interpretat ca dragoste intelectuală, dragoste

³ Ernout și Meillet (1959) îl definesc ca termen general, întrebuințat cu toate accepțiunile. În THLL, găsim următoarea clasificare: „de amore inter diuersos sexus uel in pueros, fauere alicui, magni aestimare, de amore inter familiares, consanguineos, ciues: in usu est tam de affectu stabili quam de animo ob singula bene facta grato et contento, de amore in res...”. A. Lopez Lopez (1980) sintetizează următoarele înțelesuri: „iubirea între personaje de sex diferit, sentimentul de prietenie, sentimentul între părinți și copii, aprecierea pozitivă a persoanelor sau lucrurilor”. În lucrarea specializată a lui Lodge (1962, volumul primum A–L, *Vocabula Punica*), se întâlnește următoarea completare în articolul despre cuvântul *amare*: „in adiurationibus, precationibus, salutationibus”.

⁴ E Coseriu (1964) descrie termenii lingvistici potrivit opoziției nemarcat–extensiv, marcat–intensiv, iar John Lyons (1995: 96–97) explică astfel această diferențiere: „Termenul nemarcat are un sens mai general, neutru în raport cu o anumită opoziție; sensul său specific negativ este derivat și secundar, fiind, de fapt, o coincidență a opoziției sale contextuale cu termenul pozitiv (non-neutru)”.

fizică sau o combinație a celor două), indiferent de regimul gramatical pe care îl are: fie *absolute*, fie urmat de acuzativul pronumelui/al numelui sau la diateză-activă și pasivă; în seria exemplelor citate, *amare* desemnează sentimentul, fără o precizare anumită și dragostea trupească, oscilând între [+spiritual] și [+fizic]⁵.

4.2.2. Această identitate de conținut, includere totală a înțelesului verbului *amare* în toate celelalte elemente care alcătuiesc câmpul semantic și, din punct de vedere formal, calitatea sa primară (în vreme ce alte cuvinte din aceeași familie, *amor*, *amator*, *amicus*, *amabilis*, *amatorculus*, *amatio*, *amasius* sunt derivate) verifică definiția arhilexemului unui câmp semantic ca o unitate al cărei conținut este identic cu conținutul comun a două sau mai multe unități ale structurii lexematice⁶.

4.2.3. Primul actant din punct de vedere sintactic este subiectul gramatical, pe care îl examinăm potrivit așa-numitelor clase animate/inanimate-uman/animal, recunoscând ca unică posibilitate de realizare trăsătura [+uman]; iubirea este sentiment specific uman, primul actant este exclusiv uman (chiar dacă subiectul este neexprimat); personificări nu am întâlnit în textele plautine analizate, iar în situația când *amare* are ca prim agent [+divin] apare schimbarea semantică (*fauere alicui* sau *in adiurationibus*, *precationibus*, *salutationibus*⁷):

Am 597: „neque, ita di me ament”;

Mo 170: „ita me di ament, lepidast”;

Poe 440: „Ita me Iuppiter amabit”;

Men 278: „Di te amabunt, quisquis es”;

Poe 289: „Ita me di ament ut illa me amet malim”;

Poe 1219: „ita me di amabunt ut amabunt ut ego... illum uxorem ducam”;

Ba 895: „Ita me Iuppiter, Iuno, Ceres... dique omnes ament ut ille cum illo neque cubat”.

Primul agent este subînțeles, chiar dacă nu este exprimat, marcat fiind de desinența personală, în plus contextul clarificându-l întotdeauna; al doilea actant, obiectul, nu apare în mod necesar; regăsim așadar trei cazuri: obiect neexprimat, verbul fiind astfel nedeterminat; absența complementului de obiect este suplinită de prezența adverbilor de intensitate/activitate:

⁵ Montero Cartelle (1991: 212, nota 5): „Inutil parece advertir que tanto *amor* como *amare* a través de toda la latinidad, y tanto en prosa como en verso, se pueden eufemísticamente de las relaciones sexuales entre distintos o mismos sexos”. Adams (1987: 188) remarcă: „Love, in an emotional sense, might be described as a concomitant of the sexual act. Amo was sometimes transferred euphemistically to the physical act”.

⁶ Coseriu (1973: 48-56): „Ein Wortfeld wird oft durch ein archilexematisches Wort dargestellt, das seinem Gesamtwert entspricht”.

⁷ Vezi în THLL; și Lodge Duckworth (1971: 332) a remarcat natura colocvială a dialogului comic plautin, care conține întrebuintarea unei serii de expresii de salut și de adio („Di te amabunt/ament, salve, quid agis, quid fit, uale, bene ambula...”).

Mi 625: „nihil amas, umbra es amantis magis quam amator, Pleusicles”;

Poe 153: „amo immodeste”;

Mo 243: „videas eam medullitus me amare”.

4.3. Principiul lexematic al sistematicității

Principiul sistematicității stabilește că același tip de diferențe se prezintă în manieră ordonată. Verbul *amare* încalcă acest principiu al sistematicității, câtă vreme nu are nicio pereche precis delimitată, căreia să îi corespundă, după modelul cauză–efect.

În limba latină, în studiile structurale semantice dedicate verbelor *a vedea* și *a da*, alcătuite de B. García Hernández și A. María Martín Rodríguez potrivit categoriilor gramaticale de destinator și destinat, au fost evidențiate relațiile care apar între acestea și acțiunea verbală; astfel, prin variația persoanei gramaticale pentru verbul *dare* se stabilește următoarea relație: *do–accipis*, ceea ce nu se întâmplă însă pentru *amare*, care nu are un verb diferit de consecuție, ci diateza pasivă realizează această înlănțuire logică: *amo–amaris*.

4.4. Principiul lexematic al neutralizării

4.4.1. Principiul lexematic al neutralizării arată că, în anumite situații, opozițiile lingvistice încetează, ele nu funcționează cu obligativitate și în anumite cazuri se suspendă. Sau, în unele situații, anumite trăsături semantice dispar; spre exemplu, trăsătura [+erotic] este atenuată la substantivul *amicus*, care, în principal, denumește prietenul, în vreme ce *amator* și *amans* sunt termeni exclusiv erotici. Caracteristică pentru termenul *amator* este forma sa de nume de agent, alcătuită cu sufixul *-tor*, asimilând în limba latină valorile celor două formațiuni sufixale indoeuropene *-tor* și *-ter*⁸ din greacă și indo-iranică, care indică deopotrivă autorul unui act îndeplinit și agentul destinat pentru o anumită acțiune; în THLL (1827–1829), se face distincția lexicografică între Don. *Ter. Andr.* 1,1, 49 (76): „amator fingi potest, amans uere amat” sau glose antice Mart. Cap 4, 368: „non enim sequitur ut... qui amat amator sit”⁹, cu o diviziune de dicționar semantică tripartită: „a) de amore feminarum uel puerorum, b) de amicitia, fauore, uel amore familiari” și „3) de amore in res”; la Plaut întâlnim exclusiv prima categorie, în care *amator* poate fi echivalat cu elinul ἐραστής.

4.4.2. Același tip de construcție, adjectivală și substantivală, prezintă și *amicus* în sintagme adjectivale:

⁸ Benveniste (1975: 57-62): „Les noms latins en *-tor* assument à la fois les deux fonctions que l' indo-iranien et le grec expriment par des suffixes différents”.

⁹ Untermann (1977: 322): acest fel de notații corespund acelei „Reflexion über das richtige Wort, über die κυριλογία, die *proprietas*”.

Curc 332: „ut decet uelle hominem amicum amico” (cum se cuvine să vrea prietenul pentru prieten);

Mi 660: „non inuenis alterum... qui amicus amico sit magis” (nu este alt tânăr... care să fie mai prieten pentru prieten),

care nu aparțin însă sferei erotice. *Amicus*, forma masculină, este în primul rând sinonim al lui *sodalis*, desemnând relația de prietenie în mediul public și în mediul privat:

Cas 615: <Lysidamus> „Nunc tu mihi amicus es in germanum modum” (acum îmi ești prieten ca o rudă).

Sinonim cu *amator* este accidental, posibil printr-o contaminare de sens de la *amica*:

Mo 228: <Ballio> „Nisi hodie mihi ex fundis tuorum amicorum omne huc penus adfertur” (dacă nu mi se adună astăzi din bogățiile tale).

Amica este echivalentul feminin al lui *amicus*; de vreme ce forma feminină a lui *amator*–*amatrix* este neproductivă, există numai două ocurențe plautine:

Poe 1304: <Antamenides> „Sed adire certum est hanc amatricem Africam” (Este sigur că se apropie de această curtezană din Africa);

As 511: „satis dicacula’s amatrix” (este versată curtezana),

semantismul cuvântului *amica* îl înglobează și pe cel al lui *amator* și *amans*.

Ba 193: <Chrysalus> „Animast amica amanti; si abest nullus est” (Iubita este sufletul iubitului, dacă e departe nu face nimic);

Men 300: <Cylindrus> „Qui amicum habes eram meam hanc Erotium?” (Cine o are ca prietenă pe stăpâna mea, Erotium?);

Mo 22–23: <Grumio> „Dies noctesque bibite, pergraecaminei./Amicas emite, liberate”; (Beți zi și noapte, petreceți./Cumpărați prietene, eliberați-le);

Ps 434–435: <Callipho> „Quid mirum fecit, quid nouom, adulescens homo/Si amat, si amicum liberat?” (Ce a făcut uimitor, nou, tânărul/Dacă iubește, dacă își eliberează iubita?).

În

Men 740–741: <Matrona> „Domo suppilas tuae uxori et tuae/Degeris amicae. Satin haec recte fabulor?” (Furi din casa soției tale și duci/La amanta ta. Povestesc corect, nu crezi?),

amica intră în opoziție cu *uxor*.

4.4.3. O altă situație în care se manifestă principiul neutralizării apare la substantivul *amor*, care deține un singur gen, genul masculin. Astfel, dacă substantivul *amor* deține forme distincte pentru singular și pentru plural, în privința genului nu deține opoziție între masculin și feminin, care să exprime același conținut, ceea ce reprezintă realitatea gramaticală pentru toate substantivele abstracte.

Din punct de vedere lexical, *amor*, atestat încă din perioada arhaică (Naeuius, Ennius), este un *derivat cu sufixul -or* (se pare că la Plaut își păstra încă nominativul vechi în *-os*, fără să fie însă atestat), care desemnează un proces autonom, o stare, un sentiment,

implicând o tulburare interioară care afectează subiectul (Quellet 1969), în opoziție cu sufixele care formează nume de acțiune. La fel ca *sopor*, nume de gen animat, denumește forța care cauzează iubirea (*Amor*) și iubirea în sine (*amor*).

Ca derivat al arhilexemului *amare*, substantivul *amor* manifestă același semantism variat, clasificat în THLL după cum urmează: „inter sexus diuersos, de affectu inter cognatos, amicos, ciues sau in res”, adică acoperă întregul spectru al iubirii. De vreme ce în teatrul lui Plaut nu întâlnim explicații sau definiții psihologizante ale iubirii¹⁰, analiza cuvintelor personajelor este edificatoare; în *Cist* 203–205, *amor* este însoțit de termeni din sfera semantică a durerii:

„Credo ego amorem primum apud homines carnuficinam commentum./ Hanc ego de me coniecturam domi facio, ni foris quaeram./ Qui omnis homines supero [atque] antideo cruciabilitibus animi” (Eu cred ca dragostea a născocit prima măcelul la oameni./ Aceasă presupunere o fac eu acasă, fără să caut în afară./ Care întrec toți oamenii și le sunt superior prin chinurile sufletului).

Când Amor este personificat, i se atribuie o listă întreagă de epitete¹¹:

Tri 239–241: „blandiloquentulus, harpago, mendax/ Cuppes, [auarus], elegans, despoliator./ Latebricolarum hominum corruptor./ Blandus inops, celatum indagator” (ademenitor, zgârcit, mincinos./ Avar, elegant, hoț./ Corupător al oamenilor rău famați./ Sărac și blând, căutător de lucruri ascunse).

În *Cist* 215–217, substantivele sunt înlocuite de verbe:

„Ita me Amor lassum animi ludificat./ Fugat, agit, appetit, raptat, retinet, Lactat, largitur” (Astfel iubirea se joacă cu sufletu-mi obosit./ Aleargă, se grăbește, dorește, răpește, reține/ înșeală, dăruiește).

4.4.4. De altfel, în comentariul celor două viziuni asupra iubirii la Menandru și la Plaut, concepția romană este definită ca *eine aktive Hingabe des eigenen animus*¹², spre

¹⁰ Vezi și Grimal (1995: 113): autorul face referință la diversele situații care se întâlnesc în lumea romană din epoca plautină, care reduc sentimentul romantic la o chestiune financiară sau profesională: „pour le jeune homme, ce n'est qu'un désir brutal, la recherche de son plaisir, pour la courtisane, l'acceptation (résignée ou joyeuse? Plaute ne s'en préoccupe point) de ses devoirs professionnels”.

¹¹ Cf. Zagagi (1980: 95): „The attribution of various traits of character to Eros, enumerated at length and differing in type according to the outlook of the person who is discussing the nature of the god, appears to have been a common practice among the writers of ἔρωτικοὶ λόγοι, whose literary form may be reflected in this monody. The long list of adjectives which is here used to illustrate the nature of Amor is part of a tradition and the supposition by Burck that Plautus was lengthily extending a small element of the Philemonian original is unnecessary”.

¹² Într-o *Addenda* intitulată „Flury's Attribution to the Early Romans of the Concept of the Lover's Surrender of his Soul to the Beloved: Counter-evidence from Greek Sources”, Zagagi (1980: 134–137) analizează afirmația lui Flury: „the existence of a specifically conception of love, which is

deosebire de cea elină în care Eros este un zeu care îl atacă pe om din exterior și îl obligă să se supună influenței sale. Remarcăm la comicul latin o confluență a celor două perspective: Amor–Eros și *amor* ca sentiment independent; de exemplu:

În *Tri* 237:

„Numquam Amor quemquam nisi cupidum hominem postulat/ Se in plagas conicere”
(Niciodată iubirea nu dorește să trimită pe cineva în plasele sale)

descoperim o relație specific plautină între *amor* și *cupido*¹³, la fel ca în *Mer* 657:

„adeo dum illius te cupiditas atque amor missum facit?” (atât cât te trimite dorința și iubirea lui?).

Cupiditas este cuvânt expresiv, cu dublu sens, ca *amor* – un sentiment, dar și o divinitate printre alte zeități grecești.

Ba XIX: „Cupidon tecum saeuit anne Amor?” (A fost crud cu tine Cupidon sau Amor?);

Mo 161–164: „O Venus uenusta, haec illa est tempestas mea, mihi quae modestiam/ Omnem detexit, tectus qua fui; tum mihi Amor et Cupido in pectus perpluit meum” (Încântătoare Venus, aceasta este furtuna, care m-a descoperit/ De toată modestia, cu care am fost acoperit; atunci Amor și Cupidon s-au revărsat în pieptul meu).

4.4.5. Diferența dintre cele două nume nu poate fi detectată din context, dar se observă că divinizarea realităților sufletești este un fapt des întâlnit:

Ba 115: „Amor, Voluptas, Venus, Venustas, Gaudium,/ Iocus, Ludus, Sermo, Suauisaiatio”
(Iubirea, plăcerea, farmecul, grația, bucuria,/ Veselia, jocul, cuvântul, sărutul).

O ipoteză posibilă, enunțată de Edith Fischer, este evaluarea pozitivă a termenului *amor* și negativă a lui *cupido* (*Ter.*, *Heaut.* 208: „ubi animus semel se cupiditate devinxit mala”, unde sufletul s-a eliberat de reaua dorință).

Am întâlnit două divinități care oferă dragostea: Venus¹⁴ și Cupido. A treia este Amor însuși, personificat:

Mer 38: „eodem quo amorem Venus mi hoc legauit die” (în aceeași zi în care Venus mi-a dăruit aceasta);

eine aktive Hingabe des eigenen animus to the beloved one”, completând-o cu o viziune proprie: „Not only is the notion of *eine aktive Hingabe* of one’s soul to the beloved one found to be as Greek as it is Roman, but its very existence among the Greeks proves beyond doubt that they at least did not regard this as being incompatible with their fundamental conception of love as a divine force”.

¹³ Fischer (1973) a studiat diferențele conceptuale între aceste două sentimente, reflectate la nivelul vocabularului, în cele două cupluri *amor/cupido* și *amare/cupere*.

¹⁴ Grimal (1995: 49–51): „Vénus, de très bonne heure, reçut les traits de l’Aphrodite grecque. [...] Pour les Romains, en effet, Vénus personifie la séduction féminine-elle symbolise la puissance mystérieuse, religieuse et magique, que recèlent et la personne et le corps de la femme”.

Ps 15: „sub Veneris regno uapulo, non sub Iouis” (sunt bătut sub domnia lui Venus, nu a lui Iuppiter);

Curc 3: „Quo Venus Cupidoque imperat, suadetque Amor” (Aici îmi poruncesc Venus și Cupidon, mă convinge Amor).

Acestea sunt personaje ierarhizate, de vreme ce puterea ordinului le este cedată primelor două, iar Amor apare drept o figură subalternă, *sine imperio*, cu drept de consiliere.

Un termen apropiat de *amor*, dar mai slab din punctul de vedere al semanticii iubirii este *benevolentia*:

Tru 441: „egone illam ut non amem? Egone illi ut non bene uelim?” (Eu să nu o iubesc pe ea? Să nu îi vreau eu binele?).

4.4.6. Alt termen care desemnează iubirea, din același radical ca *amor*, este *amatio*, care, cu excepția exemplelor din gramatici, apare exclusiv la Plaut cu cinci exemple, dintre care patru desemnează dragostea dintre bărbat și femeie, iar unul dragostea maternă:

Rud 202–203: „Uxor complexa collo retinet filiam./ Nimis paene inepta atque odiosa eius amatios?”.

Opoziția *amor/amatio* se configurează după caracterul de proces autonom vs proces determinat de un agent. *Amor* afectează subiectul, nu acceptă ideea de agent, fiind, așa cum am arătat, un fenomen în curs. În descrierea numelor de acțiune în latină, E. Benveniste (1975) notează două sufixe cu ajutorul cărora sunt formate: **ti* obiectiv și **tu* subiectiv, reflectate în latină în opoziția dintre *-tio* și *-tus*, în care *-tio* indică acțiunea obiectivă, realizată în afara subiectului. *Amatio*, creație lexicală plautină, fără a fi preluată de autorii următori, are un sens mai larg decât *amor*, atunci când reprezintă acțiunea însăși a piesei de teatru:

Cap 1029–1031: „Spectatores, ad pudicos mores facta haec fabula est./ Neque in hac subigitationes sunt, neque ulla amatio./ Nec pueri suppositio, nec argenti circumductio” (Spectatori, această piesă este construită după obiceiuri pudice./ Nu vedeți pipăieli, nu iubire./ Nici răpire de copii, nici pierdere de bani).

Inițial am echivalat *amatio* cu întreaga desfășurare a acțiunii amoroase, cuprinzând toate aspectele: intrigă amoroasă, manifestare a sentimentului și exteriorizarea acestuia.

Analizând însă contextul în care este folosit, alături de „subigitationes, argenti circumductio, amans adulescens scortum liberet” și comparând cu celelalte ocurențe ale termenului, în care semnifică intriga amoroasă pregătită de un personaj, subterfugiul prin care încearcă să aibă câștig de cauză, traducem *amatio* prin intrigă amoroasă. Fragmentul la care ne referim este teoretic, autoreferențial, de prezentare a propriului subiect literar, din această cauză *amatio* ar fi putut desemna legătura de iubire; înseamnă, însă, generalizat, intrigă de iubire.

Amatio indică deopotrivă intriga plănuită de un personaj pentru a-și câștiga iubita; sensul se conturează mai limpede la plural.

Amatio se referă și la manifestarea/exteriorizarea sentimentului amoros, intrând astfel, în acest exemplu, în opoziție cu *amor* [+spiritual] *amatio* [+fizic].

Cu un sens mai general, desemnând, fără nici o considerație suplimentară, aventura amoroasă, termenul se întâlnește, tot la singular, în *Cas* 328–330:

<Olympio> „Verum edepol tua mihi odiosa est amatio;/ Inimica est tua uxor mihi, inimicus filius? Inimici familiares” (Iubirea ta îmi este neplăcută; Soția ta îmi este dușmană, fiul dușman, rudele dușmane).

O turnură identică se regăsește în *Rud* 1203–1204:

„Uxor complexa retinet filiam/ Nimis paene inepta atque odiosa amatios” (Soția își ține fiica de gât/ Iubirea este absurdă și urâtă),

care nu aparține însă limbajului erotic, ci sentimentului părintesc.

5. Opoziția graduală a verbelor care exprimă iubirea

5.1. Câmpurile semantice pot fi unidimensionale și pluridimensionale. Dimensiunea (vezi la F.G. Lounsbury, E. Coseriu, H. Geckeler) sau axa semantică (A. Greimas) constituie o metodă de a structura opozițiile într-un câmp semantic (Iliescu 2008: 95).

Câmpurile unidimensionale prezintă trei subclase, printre care câmpurile graduale, care se definesc prin opoziții treptate, ierarhizate după intensitate (Coseriu 1975: 38).

5.2. S-au prezentat deja verbe incoative cu privire la sentimentul iubirii. Următorii termeni analizați aparțin celeilalte extreme, a sentimentului paroxistic¹⁵; diferența între *expetessere*, *demori* și *perire/deperire* poate fi exprimată prin trăsătura clasematică [+fizic] și [+spiritual]. *Expetessere* exprimă dorința fizică augmentată; explicat de Ernout și Meillet ca *désidératif plautinien*, este un compus al lui *expetere*, cu o dublă construcție, *absolute*:

Asin 526: „ultro amas, ultro expetessis” (iubești mai mult, dorești mai mult)

sau urmat de acuzativ:

Mi 958–959: „A luculenta atque festiua femina/Quae te amat tuamque expetessit pulchram pulchritudinem” (De la o femeie strălucitoare și festivă/Care te iubește și care îți iubește frumusețea).

În amândouă situațiile remarcăm alăturarea dintre verbul *amare* și *expetessere*, *amare* fiind, așa cum am arătat, termenul nemarcat, neutru al lexicului, în vreme ce *expetessere* aduce o precizare, o nuanțare semantică, și fiindcă are drept complinire substantivul *pulchritudinem*, trăsătura [+fizic] devine evidentă.

¹⁵ Lopez Lopez (1980: 320–321) le clasifică drept „la consecuencia extrema del deseo amoroso sobre el enamorado”.

5.3. Verbele care desemnează moartea *perire/deperire*, *demori* întrebuițate prin lărgire de sens în câmpul semantic al iubirii sunt o consecință extremă a dorinței – *amare*, *cupere*, *expetessere* asupra subiectului uman. Trăsătura lor comună este păstrarea sensului propriu, laolaltă cu acela figurat, dar cu diferență de regim: atunci când desemnează moartea sunt intransitive, iar când desemnează iubirea sunt în mod necesar tranzitive.

Demori ca utilizare sintactică similară are numai două ocurențe plautine:

Mi 970: „ea demoritur te atque ab illo cupit abire: odit senem” (Te iubește la nebunie și vrea să plece de la el: îl urăște pe bătrân);

Mi 1039–1040: „Non me dico./ Sed eram meam quae te demoritur” (Nu spun eu./ Ci stăpâna mea, care moare după tine).

5.4. În interiorul macrocâmpului semantic al iubirii se configurează relații între o serie de termeni, pornind de la trăsături de semnificație comune, subordonate de la nivelul unui microsistem, macrostructurii lexicale¹⁶. Astfel, dacă păstrăm același criteriu semantic – verbe care denotază acțiunea „a iubi” și alegem ca opoziție lexematică gradualitatea, se formează o serie de patru termeni: *animum adicere*–*expetessere*–*deperire*–*demori* care, individual, descriu evoluția sentimentului, de la minimă la maximă intensitate¹⁷.

6. Câmpuri semantice seriale

6.1. Este posibil să considerăm exprimarea gestului și a apropierei fizice potrivit clasificării coșeriene în câmpuri seriale (Coseriu 1975: 38); acestea se alcătuiesc potrivit unor opoziții echipolente, adică toți termenii se află la același nivel, având același statut logic. Cele cinci etape pe care le enunță Donatus cu privire la evoluția sentimentului dețin cuvinte care, printr-o înlănțuire logică, alcătuiesc un astfel de câmp serial.

¹⁶ Interpretarea graduală a verbelor *a iubi* în acest capitol pornește de la clasificările lui Coseriu (1975: 30–51): „Un câmp poate fi inclus în alt câmp; el poate forma o parte dintr-un alt câmp, de ordin superior. Într-un microcâmp opozițiile se stabilesc între unitățile lexicale (lexeme); într-un macrocâmp, un microcâmp în totalitatea lui se poate opune, ca arhilexem, unui lexem sau altor arhilexeme”; în cazul nostru verbul *amare*, neutru, fără nici un indiciu al intensității, care se opune verbelor marcate din punct de vedere al intensității. „Relațiile interne ale unui câmp lexical ca structură de conținut sunt determinate prin identitățile și diferențele care constituie câmpul însuși, adică opozițiile semantice care funcționează în acesta. În consecință, o tipologie a câmpurilor trebuie să se bazeze pe o clasare a opozițiilor lexematice [...]. Ca în sistemele fonologice, în lexic există opozițiile graduale, echipolente, privative [...]. Criteriul tipurilor formale de opoziții se arată subordonat criteriului numărului de criterii semantice (sau de dimensiuni) care funcționează în câmpuri” [trad. n.].

¹⁷ Vezi Coseriu 1975: 48: „Câmpurile graduale sunt constituite prin opoziții graduale: ele prezintă un arhilexem corespunzător dimensiunii și în interiorul acestui arhilexem, lexemele sunt aranjate în ordinea corespunzătoare gradelor semnificate de substanța semantică în cauză” [trad. n.].

Donatus, în comentariul său terențian (apud Adams 1987: 185), stabilește cinci etape ale apariției sentimentului amoros: „quinque lineae perfectae sunt ad amorem: prima uisus, secunda alloqui, tertia tactus, quarta oscula, quinta coitus” (s-au clarificat cinci etape în dragoste: văzul, vorbirea, atingerea, sărutarea, iubirea carnală). Le vom analiza succesiv.

6.2. Vederea (*uisus*) implică procesul fizic, senzorial și percepția intelectuală, aprecierea; în manieră platoniciană, o putem defini drept simțul senzual prin excelență, care înlesnește contemplarea frumuseții și dă naștere sentimentului iubirii¹⁸, care permite relația nemijlocită dintre persoane. În *Poe* 190–191:

<Agorastocles> „Oculos uolo/ Meos delectare munditiis meretriciis” (vreau să îmi încânt ochii cu podoabele curtezanelor),

admirarea persoanei iubite, chiar plăcerea (*delectare*, din radicalul lui *lacio*) își are sursa în ochi, în privire, în activitatea vizuală, în perceperea eleganței și a frumuseții feminine.

6.3. Adresarea (*alloqui*) cuprinde categoria apelativelor erotice.

Aceasta conține însă deopotrivă convorbirea – *sermo*, enumerat printre zeitățile ad-hoc din *Ba* 115:

<Pistoclerus> „Amor, Voluptas, Venus, Venustas, Gaudium,/ Iocus, Ludus, Sermo, Suauisauitatio” (Iubirea, plăcerea, farmecul, bucuria/ Gluma, jocul, vorba, sărutarea),

precum și în rememorările din scrisoarea unei *meretrix* în *Ps* 64–65:

<Ps> „Nunc nostri amores, mores, consuetudines,/ Iocus, ludus, sermo, suauisauitatio” (Acum iubirea noastră, obiceiurile, tradițiile/ Gluma, jocul, vorbirea, sărutarea).

6.4. Verbul necaracterizat, neutru al atingerii este *tangere*, cu compusul său *atingere*, desemnând cu preponderență acțiunea masculină (Adams 1987: 185), clasificată de Ernout și Meillet (1959) în sens fizic și moral. Limbajul erotic plautin folosește numai sensul fizic; de aceea citim în *Poe* 281:

„etiamne ut ames eam quam numquam tetigeris? <Ag >Nihil id quidemst:/ Deos edepol et amo et metuo, quibus tamen abstineo manus” (să o iubești pe cea pe care nu ai atins-o niciodată?/ Nu este chiar așa; pe zei îi și iubesc, mă și tem, și totuși nu îi ating).

Remarca din *Ba* 471:

<Lydus> „Atque acerrum aestuosam: absorbet quemque attingit” (Și chiar zbuciumată: absoarbe pe oricine atinge)

conține o exagerare, unde verbul *atingere* are sensul său primar, nemarcat, de atingere punctuală.

¹⁸ Cf. Platon, *Phaidros*, 250d.

Această categorie de verbe capătă o nuanță obscenă¹⁹:

Poe 269: „quas adeo haud quisquam umquam liber tetigit neque duxit domum” (pe ele nu le-a atins nici un sclav, nici nu le-a făcut avansuri);

Mi 1092: „Neque te remoror neque te tango neque te... taceo” (Nici nu stau, nici nu te ating, nici nu te ignor),

unde verbele se află într-o gradație ascendentă, ceea ce determină și acest tip de interpretare contextuală.

6.5. În limba latină există trei nume ale sărutului: *saiium*, *osculum* și *basium*; în epoca plautină sunt atestate numai primele două, cel din urmă fiind înregistrat pentru prima dată la Catullus. Originea lor comună de întrebuițare rezidă în funcția de apelative pe care au avut-o: în cazul lui *osculum*, rolul inițial a fost de apelativ diminutival, de aceeași sorginte ca *melculum*, *corculum* etc., iar pentru *saiium* această funcție este ulterioară, derivată, generând o familie lexicală dezvoltată – verb: *saiior*, substantive: *saiiolum*, *saiiatio/suavisaiiatio*; construcțiile în care l-am întâlnit sunt exclusiv sintagmatice, cu verbe din câmpul semantic al lui *dare*:

a. *dare saiium*:

Poe 404: „Non sum irata <Ag> non es?<Ade> non sum <Ag> da ergo, ut credam, saiium” (Nu sunt furioasă. Nu ești? Nu sunt. Ca să te cred, sărută-mă);

b. *facere saiium*:

As 798: „Hoc ne sic faciat: tu labellum abstergeas/ Potius quam cuiquam saiium faciat palam” (Să nu faci așa: mai degrabă șterge-ți buzele/ Decât să sărute pe cineva în văzul tuturor);

c. *poscere saiium*:

Cas 887: <Olympio > „Incelebram stupri principio eam saiium posco” (La începutul relației îi cer necunoscutei un sărut);

d. *sumere saiium*:

As 225: „saiium si sumpsit: sumere eum licet sine retibus” (Dacă a primit o sărutare: o poate primi fără rețele);

e. *se exercere saiuis*:

Ba 429: <Lydus > „Saliendo sese exercebant magis quam scorto aut saiuis” (Sărind, exersa mai mult decât cu prostituata sau cu sărutările).

¹⁹ Montero Cartelle (1991: 162) le definește în clasa verbelor care denotă contactul sexual: „Entre los eufemismos de coire más pronunciados de las lengua erótica latina se encuentran *tango*, *attingo*, *contrecto* y similares”.

Un compus plautin este *suavisaiatio*, cu două ocurențe: o personificare, cu includere în rândul zeităților protectoare ale iubirii, după modelul de metaforizare prin care realitățile fizice și psihice sunt concretizate, singură verigă a contactului fizic într-o serie de termeni cu referire la spirit:

Ba 115–116: <Pistoclerus > „Amor, Voluptas, Venus, Venustas, Gaudium/ Iocus, Ludus, Sermo, Suavisaiatio” (Iubirea, plăcerea, farmecul, șarmul, bucuria,/ Gluma, jocul, vorbirea, sărutarea),

subsumate noțiunii generale și cuprinzătoare *nostris amores*, într-o subtilă tranziție dinspre [+spiritual] spre [+fizic]: „suavisaiatio,/ Compressiones artae amantum corporum,/ Teneris labellis molles morsiunculae,/ Papillarum horridularum oppresiunculae”, unde remarcăm o descriere concretă și plastică a gesturilor: *tangere, amplecti și osculari*.

6.6. Exprimările metonimice ale sărutului, având în componere substantivul *labella* sunt în mod probabil determinate de contexte frecvente, cum sunt:

Ba 480: „Manus ferat ad papillas, labra a labris nusquam auferat?” (Să ducă mâinile la sâni, să nu îndepărteze niciodată buzele de buze?);

Cas 452: „Ita me di bene ament ut ego uix reprimo labra” (Așa să mă ajute zeii, eu cu greu îmi rețin buzele);

Ps 67: „Teneris labellis molles morsiunculae” (Mușcăturile moi cu buzele tinere).

Prezentăm mai jos următoarele sintagme:

a. *adiungere labella*:

Ps 1259: „nam ubi amans complexust amantem, ubi ad labra labella adiungit” (căci când iubitul își îmbrățișează iubita, când își ating buzele);

b. *comparare labella*:

As 668: „prehende auriculis, compara labella cum labellis” (apucă-l de urechiușe, sărută-l).

Într-o serie de cazuri, atingerea fizică nu este exprimată prin cuvinte, este implicită și poate fi dedusă numai din reacția de respingere pe care o determină la persoana iubită; astfel, personajul masculin este respins prin replica *aufer manum*. La fel citim în *Men* 627:

<Men > „Potin ut mihi molestus ne sis? Num te appello?” <Ma> „Aufer manum” (Este posibil să nu îmi fii nesuferit? Oare te chem?/ Îndepărtează-ți mâna).

Iar în *Men* 604–607, acel *aufer palpationes* apropierea fizică apare ca soluție a discuției în contradictoriu²⁰. Deopotrivă, ținând seama de nivelul popular al comediilor

²⁰ Astfel, Ernout (1940: IV, 1936) sugerează indicații regizorale, între paranteze, la traducerea versului 606 din *Menaechmi*: „il s’ approche de sa femme pour la caresser”, iar la versul 627: „A Ménechme qui veut lui prendre le bras”.

plautine, mimica, cu un rol important în realizarea dramatică, însoțește adesea cuvintele dintr-o replică alcătuită din apelative cum este cazul în *Cas* 229:

<Lysidamus> „Uxor mea meaque amoenitas quid tu agis?” (Soția mea și plăcerea mea, ce faci?)

este dublată de atingerea obscenă:

<Cl> „Abi atque abstinence manu” (Mergi și stăpânește-ți mâna),

la fel în *Vv* 458–9:

<Ly> „Ut, quia te tango mel mihi uideor lingere” (Căci, când te ating, mi se pare că ling miere).

În dialogul dintre Lysidamus și Olympio obscenitățile la nivel verbal sunt dublate de o mimică expresivă²¹:

 „Ultro te, amator, apage te a dorso meo” (Îndepărtează-te, iubituie, fugi din spatele meu).

De la cuvintele de bază **lax, lacio* (atestate numai la glosatori), cu etimologie incertă, aparținând unui grup de cuvinte expresive și populare, se regăsește în comediile plautine o întreagă familie lexicală, a cărei caracteristică esențială o constituie semantismul dublu (similar, de altfel, verbelor care desemnează contactul fizic), ele definesc atracția înșelătoare, momirea, amăgirea și apoi atracția erotică, prinderea în mrejele iubirii; astfel, intensivul *lacesso*, după statisticile noastre, la fel și derivatul *allicio* apar numai în contexte non-erotice sau fără implicație directă asupra vocabularului iubirii.

7. Încheiere

7.1. Aceste reprezentări semantice plautine, lexicale și gramaticale, au constituit sursa literaturii latine ulterioare:

„qui enim plane scire uellet e quibus fontibus ortus sit Catulli, Tibulli, Propertii, Ouidii amatorius sermo, is diligenter perscrutari deberet et Graecorum poetarum opera, non modo Alexandrinorum, sed etiam Alcaei, Sapphus, Euripidis, Menandri et Plauti Terentii que comoedias” (Căci cine ar vrea să știe din ce surse s-a născut discursul amoroș la Catullus, Tibullus, Propertius, Ovidius, ar trebui să cerceteze amănunțit și opera poezilor greci, nu numai a celor alexandrini, dar chiar a lui Alceu, Sappho, Euripide, comediile lui Menandru, Plaut și Terențiu) (Pichon 1902: 13).

²¹ Vezi Taladoire (1956: 208), care, în capitolul de analiză a comicului verbal, de ton și de gestică, clasifică aceste situații drept *outrances*: „Des amoureux, avides de cajoler leur belle, se font vertement repousser...”, iar Ernout (1940 II: 187) notează privitor la acest text: „le dialogue entre Lysidame et Olympion est plein d’obscénités et devait s’accompagner d’une mimique expressive”.

7.2. Ceea ce deosebește însă limba plautină de limba elegiacilor este apartenența la stilul *humilis* și la specia dramatică:

„nam et uehementes amantium affectus uiuide et ualide significant, et, quiam semper iis inest aliqua exaggeratio, audientibus dulcem mouent risum” (căci exprimă cu forță și vigoare sentimentele amoroase puternice și, fiindcă întotdeauna se regăsește o oarecare exagerare, le provoacă spectatorilor râsul binevoitor” (Pichon 1902: 13).

BIBLIOGRAFIE

a. Bibliografie generală

- Fränkel, Ed., *Plautinisches im Plautus*, „Philologische Untersuchungen”, 28, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1922.
- García Hernández, B., *El campo semántico de ver en la lengua latina (Estudio estructural)*, Universidad de Salamanca, 1976.
- Georges, K.E., *Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch*, Hanover und Leipzig, 1918.
- A.J. Greimas, *Sémantique structurale (Recherche de méthode)*, Paris, PUF, 1968.
- Grossmann, M., *Colori e lessico* (Studi sulla struttura semantica degli aggettivi di colore in catalano, castigliano, italiano, romeno, latino ed unghereze), Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1988.
- Jacinto Lozano Escribano, A., *El campo semántico de la causación en Cicerón y Lucrecio*, Secretariado de Publicaciones, Universidad de Murcia, 1979.
- Kerbrat Orecchioni, C., *L'Enonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris, Armand Colin, 1980.
- Lakoff, G., Johnson, H., *Metaphors. We live by*, Chicago–London, 1980.
- Lausberg, H., *Handbuch der literarischen Rhetorik (eine Grundlegung der Literaturwissenschaft)*, 2 vol., München, Hueber, 1960.
- Miniconi, P., *Le vocabulaire plautinien de la boisson et de l'ivresse*, în *Hommages à Jean Bayet* édités par M. Renard et R. Schilling, Latomus, vol. LXX, Bruxelles, Berchen, 1964.
- Ortega y Gasset, J., *Studii despre iubire*, trad. rom., București, Humanitas, 1995.
- Reis, H., *Die Vorstellung von den geistig-seelischen Vorgängen und ihrer körperlichen Lokalisation im Altlatein*, vol. 1, München, 1962.
- Retorica generală* (Grupul μ), trad. rom., București, Editura Univers, 1974.
- Slave, E., *Metafora în limba română*, București, Editura Științifică, 1991.
- Svennung, J., *Anredeformen (vergleichende Forschungen zur indirekten Anrede in der dritten Person und zum Nominativ für den Vokativ)*, Uppsala, 1958.
- T. Macci Plauti comoediae*, recognouit W.M. Lindsay, I–II, Oxford, 1903–1910.

b. Lucrări de referință

- Adams 1987 = J.N. Adams, *The Latin Sexual Vocabulary*, London, Duckworth.
- Bechet 1998 = Bechet, F., *Termeni latini de apreciere a valorii umane*, București, Editura Paideia.
- Benveniste 1975 = E. Benveniste, *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*, Paris.
- Benveniste 1991 = E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, vol. 1, Paris, Gallimard.

- Bidu-Vrânceanu = Angela Bidu-Vrânceanu, *Systématique des noms de couleurs (Recherche de méthode en sémantique structurale)*, București, Editura Academiei.
- Bidu-Vrânceanu 1986 = Angela Bidu-Vrânceanu, *Structurarea vocabularului limbii române contemporane (Probleme teoretice și aplicații practice)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Blank 2001 = A. Blank, *Einführung in die lexikalische Semantik für Romanisten*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- Coseriu 1964 = Eugenio Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în „Travaux de linguistique et de littérature”, II, 1, p. 139–186.
- Coseriu 1968 = Eugenio Coseriu, *Les structures lexématiques*, în Elwert 1968.
- Coseriu 1973 = Eugenio Coseriu, *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*, Tübingen.
- Coseriu 1975 = Eugenio Coseriu, *Vers une typologie des champs lexicaux*, în „Cahiers de lexicologie” publiés par Bernard Quemada, „Revue internationale de lexicologie et lexicographie”, vol. XXVII, II, p. 30–51.
- Coseriu 1976 = Eugenio Coseriu, *L'étude fonctionnelle du vocabulaire (Précis de lexématique)*, în „Cahiers de lexicologie”, publiés par Bernard Quemada, „Revue internationale de lexicologie et lexicographie”, vol. XXIX, II, p. 5–23.
- Duckworth 1971 = G.E. Duckworth, *The Nature of Roman Comedy (A Study in Popular Entertainment)*, New Jersey, Princeton.
- Dupont 1985 = F. Dupont, *L'acteur-roi (ou le théâtre dans la Rome antique)*, Paris, Les Belles Lettres.
- Elwert 1968 = Th. Elwert, *Probleme der Semantik*, Wiesbaden.
- Ernout 1940 = Plaute, *Comédies*, texte établi et traduit par A. Ernout, I-VII, Paris, Les Belles Lettres.
- Ernout, Meillet 1959: A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, Klincksieck.
- Fischer 1973 = E. Fischer, *Amor und Eros. Eine Untersuchung des Wortfeldes Liebe im Lateinischen und Griechischen*, Hildesheim, Dr. H.A. Gerstenberg.
- Flury 1968 = P. Flury, *Liebe und Liebessprache bei Menander, Plautus und Terenz. Die Darstellung seelischer Vorgänge und Zustände*, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverlag.
- Grimal 1995 = P. Grimal, *L'Amour à Rome*, Paris, Payot.
- Iliescu 2008 = M. Iliescu, *Miscellanea Romanica (1956–2007)*, Cluj-Napoca, Clusium & Scriptor.
- Iliescu, Wald 1981 = Maria Iliescu, Lucia Wald, *Lingvistica modernă în texte*, București, Universitatea din București.
- Larousse = J. Dubois, L. Guespin, M. Giacomo, J.-P. Mével, *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*, Paris, 1994.
- Lodge 1962 = G. Lodge, *Lexicon Plautinum*, 2 vol., Hildesheim, Georg Olms Verlagbuchhandlung.
- López 2002 = R. López Gregoris, *El amor en la comedia latina (Análisis léxico y semántico)*, Madrid, Ediciones Clásicas.
- Lopez Lopez 1980 = A. Lopez Lopez, *Léxico y género literario: Amar en el teatro de Plauto y de Séneca*, in: „Helmantica”, Revista de filología clásica y hebrea, Universidad Pontificia de Salamanca, XXXI, Septiembre-Diciembre.
- Lyons 1995 = J. Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică*, traducere de Alexandra Cornilescu și Ioana Ștefănescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

- María Martín Rodríguez 1999 = A. María Martín Rodríguez, *Los verbos de dar en latín arcaico y clásico (Análisis estructural de un campo semántico)*, Universidad de Las Palmas de Gran Canaria.
- Moeschler, Auchlin 2000 = J. Moeschler, A. Auchlin, *Introduction à la linguistique contemporaine*, Paris, Editions Armand Colin.
- Montero 1991 = E. Montero Cartelle, *El Latín Erótico (Aspectos léxicos y literarios)*, Publicaciones de la Universidad de Sevilla.
- Mounin 1995 = G. Mounin, *Dictionnaire de la linguistique*, 2e éd., Paris, PUF.
- Pichon 1902 = R. Pichon, *De sermone amatorio apud Latinos elegiarum scriptores*, Thesis, Paris, Hachette.
- Quellet 1969 = H. Quellet, *Les dérivés en OR. Etude lexicographique, statistique, morphologique et sémantique*, Paris, Klincksieck.
- Scurtu 2006 = G. Scurtu, *Introduction à la linguistique*, Craiova, Editura Universitaria.
- Taladoire 1956 = Barthélémy A. Taladoire, *Essai sur le comique de Plaute*, Monte Carlo, Les Editions de l'Imprimerie Nationale de Monaco.
- THLL = *Thesaurus Linguae Latinae*, Leipzig, 1900.
- Unceta Gómez 2009 = Luis Unceta Gómez, *La petición verbal en latín. Estudio léxico, semántico y pragmático*, Madrid, Ediciones Clásicas.
- Untermann 1977 = J. Untermann, *Zur semantischen Organisation des lateinischen Wortschatzes*, in „Gymnasium”, 84, p. 313–339.
- Zagagi 1980 = N. Zagagi, *Tradition and Originality in Plautus. Studies of the Amatory Motifs in Plautine Comedy*, Göttingen, Vandenhoeck and Ruprecht.

c. Surse

- Plaute, *Comédies*, texte établi et traduit par Alfred Ernout, Paris, Les Belles Lettres, tome II, *Bacchides, Captiui, Casina*, 1933.
- Plaute, *Comédies*, tome IV, *Menaechmi, Mercator, Miles gloriosus*, texte établi et traduit par Alfred Ernout, Paris, Les Belles Lettres, 1936.
- Plaute, *Comédies*, tome VI, *Pseudolus, Rudens, Stichus*, texte établi et traduit par Alfred Ernout, Paris, Les Belles Lettres, 1938.

Lista siglelor bibliografice

<i>Am</i>	=	<i>Amphitruo</i>	<i>Mer</i>	=	<i>Mercator</i>
<i>Asin</i>	=	<i>Asinaria</i>	<i>Mi</i>	=	<i>Miles gloriosus</i>
<i>Ba</i>	=	<i>Bacchides</i>	<i>Mo</i>	=	<i>Mostellaria</i>
<i>Cap</i>	=	<i>Captiui</i>	<i>Poe</i>	=	<i>Poenulus</i>
<i>Cas</i>	=	<i>Casina</i>	<i>Ps</i>	=	<i>Pseudolus</i>
<i>Cist</i>	=	<i>Cistellaria</i>	<i>Rud</i>	=	<i>Rudens</i>
<i>Curc</i>	=	<i>Curculio</i>	<i>Tri</i>	=	<i>Trinummus</i>
<i>Men</i>	=	<i>Menaechmi</i>	<i>Tru</i>	=	<i>Truculentus</i>

THE SEMANTIC FIELD OF LOVE IN PLAUTINE COMEDIES

ABSTRACT

We have used structuralist theories about semantic fields in describing the semantic field of love in Latin, in a corpus made-up of Plautine comedies; first, we studied the lexical family of the Latin verb *amare* (to love): the semantic values of the archilexeme *amare*, the actants *amator-amans* (person who loves), the name of action *amor/amatio* (love). The verb *amare* is the archilexeme of the field, the hyperonym thanks to its extended values; for example, the semes [+human] and [+divine], which characterize the first actant of the verb *amare*, which also produce the semantic change from [+erotic] to *fauere alicui*, are not found in the words derived from *amare*: *amans, amator, amicus, amor, amatio*. Another opposition is an aspectual one, achieved as: *occipere amare, coepisse amare, incipere amare, animum adicere, perire, deperire, demori*.

We have also presented those Latin lexical units, which characterize the feeling of love: *demori, perire/deperire*, Plautine forms of address: *animus, deliciae, uoluptas, cor*. From the words expressing gestures and physical closeness we analyzed such words as: *uidere, alloqui, appellare, amplecti, tangere, basium, sauium*.

Key-words: *Eugenio Coseriu, semantic field, Latin comedy, history of linguistics, Coseriu's lexematic principles.*